

Fogyatékkal élő tehetségek

Mező Katalin

H o m é r o s z (i.e.8.sz.) – költő; Démoszthenész (i.e.4.sz.) – politikus, szónok; Ludwig van Beethoven (18-19.sz.) – zeneszerző; Helen Keller (19-20.sz.) – író, előadó; Pablo Picasso (19-20.sz.) – képzőművész, író; Halassy Olivér (20.sz.) – vízilabdázó, úszó, többszörös olimpiai bajnok; Andrea Bocelli (20-10.sz.) – énekes; Stephen Hawking (20-21.sz.) – tudós, fizikus. Csak néhányan az ismert emberek, kiváló alkotók közül, akik tehetségük alapján kiemelkedőek és akár évszázadok, évezredek elismerését vívták ki. Különleges emberek, akik korszakalkotó tudományos, művészeti, sport teljesítményeket értek/érnek el, éppen ezért tehetségük fénye mögött eltörpül az a tény (sokan nem is ismerik), ami életük meghatározója: a fogyatékoság. Homérosz (i.e.8.sz.) – vak költő; Démoszthenész (i.e.4.sz.) – dadogó politikus, szónok; Ludwig van Beethoven (18-19.sz.) – siket zeneszerző; Helen Keller (19-20.sz.) – siketnéma író, előadó; Pablo Picasso (19-20.sz.) – születési rendellenességgel született értelmi fogyatékosnak tartott képzőművész, író; Halassy Olivér (20.sz.) – mozgássérült vízilabdázó, úszó, többszörös olimpiai bajnok; Andrea Bocelli (20-10.sz.) – vak énekes; Stephen Hawking (20-21.sz.) – motoros idegrendszeri betegséggel (ALS) élő mozgássérült tudós, fizikus. Valamennyien bizonyított tehetségek, akik különleges bánásmódot igényelnek!

A különleges bánásmód: a tehetség és a fogyatékoság kapcsolata

A különleges bánásmód a közoktatásban a minden egyes gyermek nevelési igényeihez igazodó, minden gyermek nevelési szükségleteinek kielégítésére alkalmas oktatási-nevelési körülmény meg-

teremtését jelenti. Ebből következően a különleges bánásmód megteremtése komplex, sokdimenziós; pedagógiai, pszichológiai, etikai, társadalmi, jogi és nem utolsósorban finanszírozási feladatokkal járó probléma.

A különleges bánásmód meghatározására vonatkozóan a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 4. § 13. pontjában a következők találhatók:

„13. kiemelt figyelmet igénylő gyermek, tanuló:

a) különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló:

aa) sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló,

ab) beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló,

ac) kiemelten tehetséges gyermek, tanuló,

b) a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény szerint hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, tanuló.”

Látható, hogy a törvényben a tehetséges gyermek, mint a különleges bánásmódot igénylő gyermekek és tanulók egyik alcsoportja jelenik meg. Ezt egészíti ki a törvény 4. § 14. pontja: „14. kiemelten tehetséges gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki átlag feletti általános vagy speciális képességek birtokában magas fokú kreativitással rendelkezik, és felkelthető benne a feladat iránti erős motiváció, elkötelezettség.”

Ha a törvényt csak paragrafus-szerűen olvasnánk, akkor a különleges bánásmódot igénylő gyermekek tekintetében három jól elkülöníthető csoportot látnánk (1. sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló (SNI); 2. beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló (BTM); 3. kiemelten tehetséges gyermek, tanuló). Azonban ezek a csoportok nem mindig válnak ilyen élesen külön egymástól (ezek egymást

nem kizáró kategóriák, l.ábra), s ez különösen igaz a tehetség igen széleskörű és nyitott fogalmának esetében.

Gyarmathy (2014, 71.o.) a definiálási probléma feloldására a különleges helyzetű tehetségek elnevezést javasolja: „A különleges helyzetű tehetségek azok, akiknek a tehetség mellett valamilyen más hátrányt jelentő különlegességgel is meg kell küzdeni. A hátrányt okozó helyzet lehet szociális, etnikai kisebbségi helyzete, de lehet érzékszervi, mozgásszervi, neurológiai és érzelmi, viselkedésbeli eltérés”. Más tehetségkutatók (Harmatiné-Pataký-Kovácsné, 2014) már, mint kétszeresen kivételes tanulókról beszélnek a hazánkban beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő és/vagy sajátos nevelési igényű tehetségek megnevezése esetében. Luna (2010,4.o.) kétszeresen kivételes tehetségekre vonatkozó meghatározásában a következőkkel találkozhatunk: „Egy vagy több területen (akadémikus, intellektuális képességek, kreativitás, vezetői képességek, vizuális- vagy előadóművészetek) tehetségesként azonosított tanulók, akiknél egy vagy több diagnosztizálható (de nem feltétlenül diagnosztizált) állapot, úgymint tanulási zavar, a lelki egészség problémája, neurológiai rendellenesség, fizikai hátrány; vagy kronológiai és a mentális életkor eltéréséből fakadó aszinkronia is fennáll, mely gátolja az életben való boldogulást /előrehaladást.” Rizza és McIntosh (2001, 401.o.) ennél is tovább ment, azt javasolják, hogy kétszeresen rendkívülinek tekintsük azokat a tanulókat, „akik képességeiket tekintve tehetségesek és azonosított tanulási zavarokkal küzdenek”.

A különleges bánásmódot igénylő gyermekek, tanulók alcsoportjai egymást nem kizáró kategóriák, így esetenként előfordulhat (de

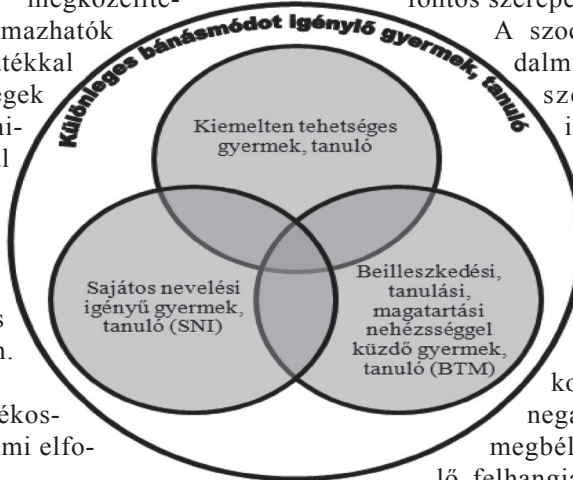
nem törvényszerűen!), hogy például egy kiemelten tehetséges tanuló akár az SNI és/vagy a BTMN kategóriába is sorolható (Mező K.-Mező F. 2015)

Ezek a megközelítések alkalmazhatók a fogyatékkal élő tehetségek esetében, hiszen sokkal közelebb visznek a társadalmi elfogadás és elismerés tekintetében.

A fogyatékos-ság társadalmi elfogadása

A fogyatékos-ság elfogadásában jelentős változások mentek végbe az utóbbi évtizedekben Petry (2012) szerint „a fogyatékos-ság megítélésében lényeges változást hozott az orvosi megközelítés felőli elmozdulás a szociális modell felé”. Az orvosi megközelítésben a fogyatékos-ság, mint diagnosztizálható és terápizálható károsodás, testi probléma jelenik meg. A szociális modell azonban a fogyatékos-ságot a társadalmi, szociális állapotelfogadás szemszögéből tekinti. Mindez pedagógiai, pszichológiai szempontból is jelentős változást hozott, hiszen a fogyatékos-ság szegregáló szemléletéből elmozdult a sajátos nevelési igényre (SNI) koncentráció; az inkluzív, befogadó, a személyiségre orientáló módszerek alkalmazására irányuló látásmód irányába. Ennek megfelelően a fogyatékos-ság definiálásában és annak tartalmi megítélésében is jelentős változások zajlanak. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 1980-as állásfoglalásában biológiai háttérű sérülésből (impairment), mint okból vezette le a pszichológiai természetű képességzavart, fogyatékos-ságot (disability); mely szociális akadályozottságot (handicap) von maga után. Tehát ekkor még elsősorban egyéni problémaként jellemezték a fogyatékos-ság kérdését. 1997-es állásfoglalásukban,

azonban már kiemelték, hogy a fogyatékos-ság megítélésben, annak súlyossági fokának megállapításában, az érintett személy társadalmi patricipációjában a társadalom pozitív vagy negatív hatásainak van fontos szerepe.

lése és megszüntetése érdekében és a változás szellemében alakult ki a Heward (1996) után nemzetközileg elfogadott terminológia a „special need” („children with special educational needs”; oktatásra vonatkoztatva: „special needs education”), melyet hazánkban 2003 óta, mint „sajátos nevelési igényű gyerekek, tanulók” (SNI) alkalmaznak.

Annak ellenére, hogy a fogyatékos-ság megítélése tekintetében ilyen jelentős változások zajlottak le, Magyarországon a tehetséggyógyypedagógia vonatkozásainak kutatása és elemzése nem túl elterjedt, holott a tehetség nem izolál, független a fogyatékos-ság lététől vagy hiányától (Mező K.-Mező F., 2015). Nemzetközi kutatásokban azonban számos vizsgálattal találkozhatunk a disability (deficit, fogyatékos-ság) és a superability (talent, tehetség) kapcsolatára vonatkozólag (Grigorenko és tsai., 2003; Hilvoorde és Landeweerd, 2008; Baron és tsai, 2011). Sőt a tehetséges akadályozottakkal való törődés fontosságát az Egyesült Államokban már 1974-ben felvetették. 1977-ben pedig a tehetséges akadályozottak (gifted handicap) kifejezés a világ legnagyobb pedagógiai adatbázisában az ERIC-ben (Educational Resources Information Center) is megjelent (Lőrincz, Tóth és Ipsány, 2002).

A fogyatékkal élő tehetségek azonosítása a Czeizel-modell segítségével

A fogyatékkal élő tehetségek azonosításának egyik kitűnő alapköve lehet a Czeizel Endre (1994) által megalkotott 2x4+1 faktoros modell, amelyben a tehetség megjelenéséhez szükséges belső faktorok: általános értelmi adottság, speciális mentális adottság a kreativitás és a motivációs adottságok mellett; a külső faktorok: a család, az iskola, a kortárs csoportok és a társadalom szerepét hangsúlyozza. A plusz egy faktor a sors faktort jelenti, amely a fogyatékos emberek esetében kiemelt jelentőséggel bír.

A fogyatékos-ság esetében a belső faktorok közül külön kell foglalkozni a motivációval és a kreativitással. A tehetség szempontjából a belső erőtlől végzett, intenzív gyakorlás elengedhetetlen (Blomm, 1985, Ericsson, Lehman, 1996). A tehetséges fogyatékkal élő motivációs bázisa nagyon sok esetben összetett: egyrészt segít elfogadni önmaga számára a fogyatékat; másrészt segíti őt abban, hogy megküzdjön a „peremhelyzetével”. Emellett természetesen megjelenhet a legfőbb motivátor, az önmegvalósítás szükséglete is. A belső motiváció háttérének vizsgálatában Dorogi (2012) ép és fogyatékos élsportolók körében azt tapasztalta, hogy eltérő a motivációs indíték, amely egy adott teljesítmény elérésére sarkall. Amíg az ép sportolók motivációjának háttérében a teljesítmény-orientáltság áll, addig a fogyatékos sportolók nagyobb mértékű tudás-orientált háttérrel rendelkeznek. A motiváció háttérében a tudás-orientáltság mellett a hasznosság, a hasznos élet és a kiteljesedés tudata is fokozottabban jelenhet meg. A motiváció mellett a kreativitás az egyik kitöréspont lehet a fogyatékkal élők tehetségének felszínre hozatalában és felismerésében. Minden jelentős alkotás, produktum az egyéni kreativitás eredménye, éppen ezért talán ez az a terület, amely leginkább alkalmas a hiányok és hátrányok kompenzálására valamennyi gyógyypedagógiai területen.

A külső faktorok tekintetében talán még fokozottabban érvényesül a család, az iskola, a kortárs csoportok és a társadalom szerepe, hiszen a meglévő sérülés mellett a fogyatékkal élőknek még a környezetbe való beilleszkedés, és elfogadás problémájával is meg kell küzdeniük. A tehetség meghatározása terén egyet kell értenünk Bűrivel (1997), aki a következő gondolatot fogalmazta meg: tekintettel arra, hogy az emberek különböző minőségben, különböző képességekkel vesznek részt a társadalomban, „teljesen normális” különbözőnek, másnak lenni. „Nem arra kell fókuszálni, hogy mi a negatívum, a deficit az egyes egyénben, hanem arra, amivel több. A fogyatékos gyermek jóval több, mint fogyatékosága, elsősorban ember, úgy, mint bármely társa” (Speck, 1998, 286.o.); és hasonlóan a többségi társadalom tagjaihoz rendelkezik(nek) kiemelkedően jó képességekkel. Sternberg és Davidson (1990) szerint a mindenkori társadalom határozza meg saját szükségleteiből kiindulva, hogy mi az, amit tehetségnek tart, és épp ezért a tehetség meghatározása, valamint értékelése kortól és helytől függően változik. Éppen ezért különösen fontos a család, az iskola és a kortárs csoportok tehetségbarát szemlélete, a tehetség elismerése és elfogadása; kortól, nemtől és fizikai és/vagy mentális állapottól függetlenül. Emellett különleges figyelemmel kell lennünk arra, hogy a fogyatékos tehetségek esetében ne legyen egyedüli meghatározó a biológia/fiziológiai elmaradásokból eredendő sors!

Irodalom

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. 4.§/13., 14., 25.

- BARON S. & CO.(2011): The paradox of autism: why does disability sometimes give rise to talent? In. KAPUR, N. (Ed.). The Paradoxical Brain. Cambridge University Press, Cambridge. 274-289 pp.
- BLOOM, B (1985). Developing talent in young people. New York: Bantam.
- BÜRRI, A (1997): Sonderpädagogik International Verhliche, Tendenzen, Perspektive. Edimon SZH/SPC, Luzern
- CZEIZEL, E. (1994). Az érték-még mindig bennünk van. Akadémiai Kiadó. Budapest
- DOROGI L.(2012). A fogyatékos személyek teljesítménysportja és annak hatása a sport különböző szintereire. Doktori disszertáció. Semmelweis Egyetem, Budapest.
- ERICSSON, K.A; LEHMAN, A.C (1986). Expert and exceptional performance: Evidence of maximal adaptation to task constraints. Annual Review of Psychology, 47.273-305.
- GRIGORENKO E.L; KLIN, A; VOLKMAR F.(2003): Annotation: hiperlexia: disability or superability? In. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 1079-1091 pp.
- GYARMATHY É.(2014). A nem szunnyadó erő. A tehetség fogalmának átgondolása. Neveléstudomány. 2014/2. 67- 81.o.
- HARMATINÉ, O. T. -PATAKY, N. -KOVÁCSNÉ, N. E. (2014). A kétszeresen kivételes tanulók tehetséggondozása. MATEHETSZ, Budapest.
- HEWARD L.W.(1996). Exceptional Children: An introduction to special education. Merrill/Englewood Cliffs, N.J.
- HILVOORDE I.;LANDEWEERD L.(2008): Disability or extraordinary talent. In. Sport, Ethics and Philosophy. Letöltés: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17511320802221778#.U0-WB1V_vzM
- LŐRINCZ I.- TÓTH L.- IPSÁNY M.(2002). Kreativitás és tanulásban akadályozottság. In. Alkalmazott Pszichológia.IV/1. 35-61.o.
- LUNA, T (Ed.)(2010): Different Minds. Gifted Children whit AD/HD, Asperger Syndrome, and Other Learning Deficits. Jessica Kingsley Publishers, London, Philadelphia.
- MEZŐ, K. - MEZŐ F. (2015). A tehetség, mint a különleges bánásmód speciális területe. In. Mező K.(szerk). Játékkal a különleges bánásmódot igénylő gyermekekért. Bíbor Kiadó. Miskolc. 75-86.o.
- MEZŐ, K. (2014). A tehetséggondozás gyógypedagógiai aspektusai. In TÁNCZOS, J. (Szerk.)(2014). Fejlesztő pedagógiai és pszichológiai tanulmányok I.. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 137-154.o.
- PETRY, K. (2012). A paradigmaváltás következményei: elmozdulás az orvosi központú megközelítéstől a személyközpontú megközelítés felé. Előadás. Elhangzott: Pathways to Inclusion Konferencia, 2012. 09.13-14. Budapest.
- RIZZA, M. & MCINTOSH, D. (2001). Introduction to the special issue: New perspectives in Gifted Education. Psychology in the Schools, 38(5), 401- 402.
- ROE, A. (1953). A psychological study of eminent psychologists and anthropologists and comparison with biological and physical scientists. Psychological Monographs: general and Applied.(67/2, Whole No.352)

**„Zseni csak egy volt, mégpedig Neumann János.
Mi, többiek tehetségesek voltunk, de nem voltunk zsenik.”**

Wigner Jenő (1902-1995) Nobel-díjas fizikus

*A szerző óvodapedagógus,
gyógypedagógus,
művelődési és felnőttképzési menedzser,
Debreceni Egyetem
Gyermeknevelési és
Felnőttképzési Kar oktatója.*